8. АНАЛІТИКА

Ольга Сергіївна Бороденко,

учитель початкових класів
Великоолександрівської загальноосвітньої школи,
с. Велика Олександрівка, Київська обл., Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0090-4221>

УДК 37.013.76

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-1\(77\)-102-106](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-1(77)-102-106)

УМОВИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Анотація.

У статті визначено важливість підготовки майбутніх учителів до розвитку творчих здібностей учнів, а також процес формування готовності майбутніх учителів до творчої професійної діяльності. Аргументовано роль креативності в особистісному становленні вчителя, значущість розвитку творчих здібностей в навітному освітньому процесі. Схарактеризовано умови організації та функціонування сприятливого середовища для продукування інноваційних рішень. У статті розкрито функції вчителя в ролі творчого наставника. Визначено нові ролі фасилітатора та тьютора. Конкретизовано базові компетенції майбутнього вчителя для діагностування творчих здібностей і розвитку учня. Визначено рекомендації для розвитку педагогічної креативності, головні напрями діяльності майбутнього вчителя з обдарованими дітьми, а також його характерні особливості особистості. Описано діяльність, що спрямована на розвиток креативності вчителя, важливість її запровадження у закладах вищої освіти. Визначено поняття креативного спаду та шляхи його подолання. Аргументовано роль проблемно-пошукових завдань під час формування цілісної картини світу учнями, створення умов для нової суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Сформовано обставини, що стимулюють творчу діяльність учнів, розкрито поетапність запровадження різних підходів у роботі з обдарованими особистостями.

Ключові слова: креативність; розвиток креативності майбутніх педагогів; умови розвитку креативності; професійна компетентність; творчий потенціал особистості.

Україна як держава перебуває на непростому шляху змін. Нові вимоги висувають до спеціалістів будь-яких сфер, але, найбільший тиск відчувають майбутні вчителі. Нові світові стандарти, що активно запроваджуються у сфері освіти, формуються на нових для вітчизняної системи цінностях. Це і гуманістична основа навчання, і перебудова змісту освітнього процесу, і перехід до суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками освітнього процесу.

З метою відповідності таким кардинальним змінам, майбутні вчителі мають навчитися як активізувати власний творчий потенціал, так і вміти розвивати креативність своїх учнів. Перед сучасним майбутнім учителем стоїть завдання сформулювати активну особистість, яка буде затребуваною в новому суспільстві, що перетворюється на творче, діяльнісне, креативне середовище.

Проактивного творчого учня може виховати лише проактивний учитель. Так, В. Сухомлинський дослідив, що творчий поступ і розвиток

креативності вчителя є вирішальним чинником професійної компетенції, його просування до вершини педагогічної майстерності. В освітній сфері креативністю він називає творчу діяльність, що призводить до створення нових освітніх і виховних методів, інноваційних рішень для пробудження потенціалу учнів.

Питання креативності, а також методів її розвитку в сучасній педагогіці та психології є досить важливим. Науковою розробкою проблем креативності займалися такі видатні психологи зарубіжних країн, як Ф. Баррон, Дж. Гілфорд, Р. Сімпсон, П. Торренс, С. Тейлор та ін. Серед вітчизняних педагогів і психологів значний внесок належить ученим Д. Богоявленській, Є. Ільїній, В. Маляко, О. Матюшкіному, Я. Пономарьову, О. Яковлевій.

Робота над теорією та практикою розвитку креативності продовжується, однак деякі вчені та науковці досить шукають спільну концепцію, обговорюють питання і мотиви творчості, досліджують зв'язок між творчістю, креативністю

та впливом внутрішніх особливостей кожного типу темпераменту на них.

Англомовні джерела говорять про креативність у широкому розумінні. Це і процес творчості, і сама ідея, і продукт цього процесу. Поняття креативності стає широким і майже тотожним поняттю творчості. Однак учені вносять власні точки зору стосовно того, як виокремити креативність в понятті творчості. Так, Р. Сімпсон говорить про те, що здатність особистості відійти від стереотипності мислення і є креативністю, а Дж. Гілфорд вважає креативність багатограннішою і зараховує до неї такі риси людини, як: здатність до ризику; інтуїція; здатність швидкого перемикавання з об'єкта на об'єкт і знаходження рішень у різних типах завдань [2].

На відміну від теорії цілісності або сукупності факторів, що вже розвинені, С. Тейлор говорить про креативність як про різноманітність здібностей, кожна з яких розвинена по різному, що особливо важливо під час розв'язання нестандартних завдань. Так, Дж. Рензуллі говорить про креативність не як про здібності чи особливості сприйняття, а про поведінкові особливості людини, що допомагають отримати оригінальний продукт. Тобто креативність – це можливість розглянути завдання будь-якого характеру з різних точок зору.

На думку А. Маслоу, креативність є вродженою властивістю кожної особистості, яка втрачається більшістю під впливом рамок стандартизованої системи виховання та навчання. Більшість досліджень у сфері вивчення творчих можливостей особистості зосереджена на формуванні креативності як набутої якості та впливі зовнішнього середовища на це.

Дослідження П. Торренса з теми набуття креативності говорять про те, що генетичний фактор майже повністю відсутній, важливий лише зовнішній. Так, П. Торренс виключає можливість безперервного розвитку креативності, важливою є лише різноманітність завдань, що стоять перед особистістю [7]. Спад креативності може спричинити повторення рутинних стандартизованих задач і, щоб відтермінувати явище спаду, необхідно постійно змінювати умови діяльності та характер задач. Якщо явище спаду креативності відбулося, то його можна подолати шляхом ефективних освітніх методів. Згідно з думкою Дж. Вессбурда, креативним людям властиві такі характерні особливості, як: *гнучкість* (здатність вийти за межі очевидних рішень); *деталізація* (здатність усвідомлювати й аналізувати деталі поставленої задачі); *ліквідність* (здатність створювати декілька ідей розв'язання задачі); *толерантність*; *системність*; *цікавість*; *незалежність*; *рефлексивність*; *стійкість*; *почуття гумору*.

Метою статті є аналіз визначальних умов розвитку креативності майбутнього вчителя.

Поняття креативності в освітньому процесі почали активно вивчати ще у 1950-х роках. Основну концепцію креативності як універсальної творчої здатності виділив американський учений Дж. Гілфорд. Він визначив **чотири** головні параметри креативності: 1) оригінальність (як можливість знаходити незвичайні асоціації або відповіді); 2) семантична гнучкість (як уміння виділити головну особливість явища або об'єкта та запропонувати нестандартне розв'язання завдання); 3) образна гнучкість (як можливість знайти нові характеристики об'єкта та застосувати його за межами стандартів); 4) семантична миттєва гнучкість (як уміння знаходити інноваційні ідеї в незвичних обставинах) [2].

Після публікування Дж. Гілфордом своїх досліджень, дослідженням методів розвитку креативності займалися такі вчені, як: П. Торренс і Р. Крачфілд. Вони сформулювали універсальні методи, що отримали позитивний відгук і застосування в освітній практиці західних шкіл. Вітчизняні науковці (В. Дружинін, Н. Бабаєва, Н. Хазратова, Н. Багдасаров та ін.) сформулювали методи та програми розвитку креативного мислення, що стали популярними в класичній вітчизняній освіті. Найвідоміші з них методи – це **синектика** (пошук аналогій та перенесення завдань з іншої наукової області), **брейнстормінг** (висування максимальної кількості ідей для розв'язання задачі з подальшим їх аналізом), **«ТРВЗ»** (теорія розв'язання винахідних задач), методи морфологічного аналізу тощо. Водночас із такими методами розвитку творчого складника особистості ефективність показали також різні форми інтелектуальних тренінгів.

Український науковець В. Моляко, говорячи про розвиток креативності, зауважує, що першочерговим кроком є не застосування методів і прийомів, а формування стратегії. Стратегічним плануванням розвитку креативності він називає утворення системи, що містить спрямований пошук і вміння розв'язувати певні завдання. Він розробив таку систему стратегічного планування, що виконує діагностичну та тренувальну функції – «КАРУС» (комбінування – аналогізування – реконструювання – універсальність – ситуаційність).

Освітня діяльність із сучасними розвиненими дітьми може бути оцінена як діяльність з обдарованими особистостями. Сучасні діти потребують новітніх педагогічних підходів. Роль учителя в новітній освіті розширюється до ролі наставника, тьютора або фасилітатора. Щоб надати дитині можливість розкрити власний творчий потенціал і відкрити «потік» креативності, вчителю потрібно виконувати нові функції, використовувати новітні засоби та методи.

Вивчаючи дослідження західних психологів, Л. Єрмолаєва-Томіна визначила певні рекомендації для вчителів-практиків щодо стимулювання розвитку їх креативності. Так, учитель має: бути чуйним і уважним до творчих проявів учнів; навчатися бачити в кожному його творчі фактичні та потенційні здібності; бачити учнівську креативність ширше, не зосереджуючись лише на освітній діяльності; сформулювати високу творчу самооцінку учня, стимулювати його до креативної діяльності, а найголовніше – учитель має розвивати власну креативність [3].

Майбутній учитель має створити сучасне творчо-освітнє середовище, де поруч із класичними завданнями репродуктивного характеру значне місце займуть і задачі, що вимагають креативного підходу. Дослідження науковців заходу засвідчують, що педагогічні заклади вищої освіти (ЗВО) мають приділяти більше уваги розвитку креативності майбутніх учителів, знайомити їх із методами діагностування та супроводу обдарованих учнів, для подальшого значного поступу в освіті та вихованні.

Згідно з дослідженнями О. Сисоєвої, яка внесла значний доробок у питання розвитку креативності майбутніх учителів, педагогічна креативність має такі ознаки: пошуковий стиль міркування; високий рівень моральності; високий рівень інтелектуальних і логічних здібностей; розвинена уява, фантазія, допитливість та особистісні мотиви (самореалізація як учителя, постійний саморозвиток і мотивація) [4].

Педагогічна діяльність, що зорієнтована на розвиток креативності, має такі ознаки:

- значна увага до незвичайних питань та інтересів учнів;
- увага до обдарованих дітей і підбір доречних методів розвитку;
- надання більшої автономності в розв'язанні класичних завдань;
- демонстрація поваги та позитивного ставлення до інноваційних ідей учнів.

Головною ознакою залишається створення максимально вільних освітніх умов для творчої діяльності. У процесі діяльності майбутніх учителів має робити значний акцент на виявлення творчих особливостей учнів, стимулювати індивідуальний особистісний поступ. Це і є найоптимальнішим шляхом розвитку креативності в освітньому просторі [4].

Проблему розвитку креативності майбутніх учителів досліджувала і В. Фрицюк, яка до головних умов розвитку креативності зараховує творчу самомотивацію вчителя, розвиток творчо-пошукової діяльності, належне формування прикладу креативної діяльності. Головною ознакою креативного вчителя в цьому випадку, на думку В. Фрицюк, є створення та

постійна підтримка творчого безоціновального середовища [5].

Так, С. Пескун наголошує, що обов'язковими умовами розвитку креативності є: креативність наставника; технологічна компетентність наставника; структурована педагогічна діяльність. Особливу увагу для розвитку креативності приділяють формуванню в учнів або студентів природничо-наукової картини світу та застосування отриманих знань за нових для учнів умов.

У дослідженнях К. Вайновської зазначено, що розвиток креативності буде відбуватися за таких обставин під час: поетапного розвитку учня в освітньому процесі; доцільного поєднання новітніх інтерактивних технологій і класичних; суб'єкт-суб'єктних взаємин між учителем та учнем; проблемно-пошукової діяльності. Головним критерієм розвитку креативності учня вчена визначає спеціальну підготовку вчителя. Підготовку до взаємодії з обдарованими учнями.

Невимушену та доброзичливу атмосферу в освітньому середовищі досліджує А. Осборн. Учений наголошує, що таке середовище спонукає учня і вчителя до креативної діяльності. Окрім цього, учений визначає, що виконання фізичних вправ стимулюють розвиток уваги та пам'яті. Так, А. Осборн у своїх дослідженнях приділяє значну увагу залученню учнів до читання, складання літературних творів і комплексного ознайомлення, а також вивчення всіх видів образотворчого мистецтва, що в подальшому допоможе знаходити креативні рішення для розв'язання завдань [6].

Дослідження Г. Марданової стосуються креативного потенціалу особистості. Вона наголошує, що дотримуючись певних педагогічних умов (таких, як бажання вчителя знайти в кожного творчі задатки та розвинути їх, залучення учнів до нової для них науково-дослідної діяльності та обов'язкової організації розвитку креативності учнів у позакласний час) творчий потенціал кожного розкриється і навчання стане більш ефективним, що допоможе здобути нові компетенції в різних галузях.

Таким чином, ми проаналізували новітню наукову літературу з питання педагогічної креативності. Загалом можна виділити такі характеристики діяльності вчителя, який буде розвивати творчий потенціал учнів: уміння швидко знаходити нові ідеї та творчо підходити до розв'язання класичних завдань; здатність переключатися з ідеї на ідею; збереження інтересу до нового, здатності дивуватися незвичайному; здатність гнучко образно мислити; уміння створювати та використовувати оригінальну наочність у професійній діяльності; талановите образне мовлення; здатність організовувати та запроваджувати проблемно-пошукову діяльність; прагнення знаходити творчий потенціал і розвивати

його в кожному; прагнення підвищувати власну педагогічну компетентність, розвивати та збагачувати досвід; уміння сформувати та реалізувати стратегію творчої педагогічної діяльності; здатність отримувати задоволення від збагачення педагогічного досвіду.

Таким чином, незважаючи на певні розбіжності в дослідженнях науковців, можна виділити головні концепції розвитку креативності. Для ефективного впровадження методів і прийомів розвитку креативності в діяльності майбутніх учителів потрібно сьогодні сконцентрувати увагу на розвитку креативності студентів. У ЗВО потрібно сформувати такі умови, що стануть новим стандартом діяльності майбутніх учителів. Особливо важливими є такі чинники, як: формування в ЗВО цілісного творчого розвивального середовища, щодо розвитку креативності студентів; формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії між студентом і науково-педагогічним працівником; використання ними у власній педагогічній діяльності системи креативних ігор, проблемно-пошукових завдань; системна діяльність з майбутніми вчителями щодо виявлення та розвитку творчого потенціалу кожного, а також підтримка їх творчої діяльності.

Використані літературні джерела

1. Аніщенко Н.В. Концептуальні підходи розвитку креативності майбутніх учителів в процесі професійної підготовки. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2020. № 1. С. 9–25.
2. Гилфорд Д.П. Природа человеческого интеллекта. Москва : Прогресс, 1971. 123 с.
3. Ермолаева-Томина Л.Б. Проблемы развития творческих способностей (по материалам зарубежных исследований). 1975. № 5. С. 166–175.
4. Сисоева С.О. Основы педагогической творчости: підручник. Київ : Міленіум, 2006. 346 с.
5. Фрицюк В.А. Формування креативності майбутніх учителів музики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2004. 219 с.
6. Osborn A.F. Your creative power. How to use imagination. N.Y.: 1950. 275 p.
7. Torrance E. Can we teach children to think creatively? *Journal of Creative Behavior*. 1972. No. 6. P. 114–143.

References

1. Anishchenko, N.V. (2020). Kontseptualni pidkhody rozvytku kreatyvnosti maibutnikh uchyteliv v protsesi profesiinoi pidhotovky [Conceptual pidkhody rozvytku kreatyvnosti maibutnikh uchyteliv v protsesi profesiinoi pidhotovky]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of gifted personality*. No. 1. P. 9–25.
2. Hilford, D.P. (1971). *Priroda chelovecheskogo intellekta* [The nature of human intelligence]. Moscow. 123 p.

3. Ermolaeva-Tomina, L.B. (1975). Problemy razvitiya tvorcheskikh sposobnostei (po materialam zarubezhnikh issledovaniy) [Problems of development of creative abilities (on materials of foreign researches)]. No. 5. P. 166–175.

4. Sysoieva, S.O. (2006). *Osnovy pedahohichnoi tvorchosti* [Fundamentals of pedagogical creativity]. Kyiv. 346 p.

5. Frytsiuk, V.A. (2004). Formuvannia kreatyvnosti maybutnikh uchyteliv muzyky [Formation of creativity of future music teachers]. *Candidate's thesis*. 219 p.

6. Osborn, A.F. (1950). *Your creative power. How to use imagination*. N.Y. 275 p.

7. Torrance, E. (1972). Can we teach children to think creatively? *Journal of Creative Behavior*. No. 6. P. 114–143.

Borodenko Olha. Future Teacher's Creativity Development Conditions.

Summary.

The article reveals the role of pedagogical creativity as a necessity in the educational process. The concept of creative planning and methods for constructing such a strategy are characterized. New educational approaches to work with gifted students are considered. The concept of the individual creative potential, the ways of diagnosis and methods for the development of creativity are disclosed. The new roles of the teacher as a facilitator and tutor are described. The functions and characteristic features of the teacher in the latest educational process are disclosed. The favorable environment for creative activity, the ways of its formation and functioning are characterized. The transition from classical tasks of a reproductive nature to a new problem-searching activity is substantiated. The necessity of introducing new tasks in higher education institutions that will help to reveal the individual creative abilities of each student and develop his/her creativity is argued. The main features of the teacher's pedagogical activity and the ways of creativity in the educational process are described. The pedagogical activity aimed at students' creativity development is characterized: attention to creative interests, solving non-standard tasks, demonstrating respect for innovative ideas, freedom in choosing a solution method. The ways of diagnosing the student's creative potential, the ways of his/her development are indicated. The ways of pedagogical creativity development by the constant self-education and self-motivation method are characterized. The main conditions for the formation of students' pedagogical creativity are outlined: a search style of thinking, high morality, a high level of intelligence, imagination, imagination, as well as personal motives for professional growth. The necessity of creating a new type of relationship between all participants in the educational process and the formation of a new, non-evaluative environment is argued. The necessity of developing the future teacher's creativity for the

regular creative development of his/her students is described.

The necessity of creating an illustrative example of a creative teacher for developing the student's creative potential is argued. Professional activity characteristic features of the future teacher that will help to reveal the creativity potential of his/her students are: the ability to quickly switch to a new idea, the ability to organize and support problem-searching activities, the desire to find students' potential and develop it, the desire to grow professionally and creatively develop yourself. The latest basic concepts of the pedagogical creativity development are characterized. The effective formation of a creative environment in higher education institutions is argued. The main ways of students' creativity development and the need for such a training program are outlined.

Key words: pedagogical creativity; development of creativity; creative potential.

Бороденко О.С. Условия развития креативности будущего учителя.

Аннотация.

В статье раскрыта значимость проблемы развития креативности будущих педагогов для их будущей профессиональной деятельности. Аргументирована необходимость раскрыть творческий потенциал студента-педагога, методы и приемы для развития творческого мышления. Доказана роль создания благоприятной творческой среды, пути ее формирования для развития креативности педагогов. Раскрыты основные компоненты творческой составляющей педагогической деятельности. Аргументирована важность внесения изменений в классический образовательный процесс.

Ключевые слова: креативность; профессиональная компетентность; творческая личность; креативность будущего учителя.

Стаття надійшла до редколегії 15 квітня 2020 року